

MUZEEL DE ȘTIINȚE NATURALE ȘI PROBLEMELE OCROTIRII NATURII

MARIA IACOB

Despre bogățiile și frumusețile naturale ale pământului țării noastre ne vorbesc opere literare de seamă, lucrări științifice de specialitate din diferite domenii ale științelor naturii. Mai puțin, poate, s-a spus despre felul în care ele trebuie conservate sau exploatare rațional, și mai puțin s-a explicat, poate, de ce anume trebuie ele ocrotite, ținând seama de experiența pozitivă sau negativă de până acum și având în vedere consecințele utilitar-economice și instructiv-educative ale ocrotirii naturii.

Fără a avea pretenția de a da un răspuns complet tuturor acestor probleme majore, materialul de față va încerca să aducă o modestă contribuție la cunoașterea multiplelor și complexelor sarcini ale ocrotirii naturii în țara noastră, la a căror rezolvare muzeele de științele naturale au un serios aport.

Cercetările întreprinse de specialiști, în ultima vreme, ne prezintă o situație alarmantă în întreaga lume. Astfel, într-o statistică prezentată la Conferința internațională pentru ocrotirea naturii, ținută la Basel în 1947, se arată că în ultimii 2 000 de ani au dispărut de pe suprafața pământului 106 specii de mamifere. Dintre acestea, numai în secolul trecut au dispărut 67%, iar în prezent alte 600 specii de animale sînt pe cale de dispariție.

În țara noastră pădurea este formațiunea naturală care a avut cel mai mult de suferit din cauza exploatații neraționale. Numai în ultimele veacuri s-au pierdut aproximativ 5 milioane hectare de pădure. Cu atît mai regretabil, cu cît pe lîngă pierderea unei importante valori economice a dispărut un extraordinar complex biologic împreună cu bogăția și problematica lui științifică. Ne referim doar la vinat, la distrugerea echilibrului biologic important în lupta contra dăunătorilor pădurii, agriculturii, pomiculturii etc. Prefaceri adînci au avut loc în diferite formațiuni naturale, flora și fauna originară pierzînd pentru totdeauna elemente valoroase. Între acestea vom aminti: bourul (*Bos primigenius*), altădată prezent în munții și cîmpia extracarpatică, zimbrul (*Bison bonasus*), din pădurile Carpaților Orientali (ultimul exemplar împușcat în plaiul Birgăului la 8. X. 1762), calul sălbatic (*Equus caballus*), încă prezent la începutul secolului al XVIII-lea, antilopa de stepă (*Saiga tatarica*), ultima dată existentă în Munții Făgăraș și Rodnei, castorul sau brebul (*Castor fiber*), stirpit la începutul secolului trecut, capra de munte (*Capra ibex*). Numeroase specii de plante au dispărut din cauza folosirii abuzive a plantelor de leac, ornamentale sau a celor cu lemn tare.

De aceea, cel mai important principiu al mișcării pentru ocrotirea naturii în țara noastră a fost acela al salvării și conservării unor teritorii, unor peisaje naturale, unor specii de plante și animale rare sau pe cale de dispariție.

Poate că nu este lipsit de interes să ne amintim, fie și pe scurt, cîteva date și fapte privind istoricul acestei probleme în țara noastră. Aceasta este cu atît mai necesar cu cît acțiunea de ocrotire a naturii din România de azi, realizate cu sprijinul multilateral al statului, se clădește pe merituosele începuturi ale entuziaștilor de la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru.

Între oamenii de cultură și știință de la sfîrșitul secolului trecut, care au atras atenția asupra valorii științifice și artistice a unor peisaje, arătînd și necesitatea ocrotirii lor, se numără pictorul N. Grigorescu, botanistul D. Greculescu și balneologul I. Bernat.

Mai tîrziu, la începutul secolului nostru, I.P. Licheardopol critică iresponsabila acțiune de comercializare a păsărilor, și arată că distrugerea răpitoarelor folositoare pentru agricultură dăunează totodată echilibrului biologic în natură. În 1907, P. Antonescu, la Congresul de agricultură de la Viena, pune problema ocrotirii naturii în România, propunînd măsuri pentru protejarea și conservarea unor peisaje și monumente naturale. Apoi, (1913—1914), biologi și oameni de știință ca: Grigore Antipa, Iuliu Prodan, Alex. Popovici propun ocrotirea unor specii de plante și animale rare. Aceasta poate fi socotită prima etapă din istoricul ocrotirii naturii în România.

O altă etapă importantă în ocrotirea naturii în țara noastră este marcată de înființarea la București, de către geograful Mihai Haret, în 1920, a Asociației « Hanul drumeților » (transformată apoi în « Societatea de turism și pentru protecția naturii »), iar în 1922 a Asociației « Frăția munteană » al cărei ctitor a fost marele savant român Emil Racoviță. Ambele asociații aveau în preocupările lor probleme de ocrotirea naturii.

Perioada 1922—1928 este însemnată prin largul răsunet pe care îl au problemele de ocrotirea naturii în rindul unei pleiade de intelectuali, oameni de știință, dacă ar fi să-i amintim pe clijva din cei mai remarcabili ca: Emil Racoviță, Al. Borza, Andrei Popovici-Bîznoșanu, Victor Stanciu, Mihail Gușuleac, A. Mühlendorf, Emil Pop, Valeriu Pușcariu, I. Tulopdy. Are loc o serioasă campanie în presă, se țin conferințe insufletezătoare și se depun strădanii deosebite pentru reglementarea și legiferarea acestei probleme.

În aceeași perioadă, se înscrie ca eveniment național de seamă primul Congres al naturaliştilor, ținut la Cluj, în 1928, cu care ocazie se dezbate probleme de ocrotirea naturii, iar Emil Racoviță propune adoptarea unei hotărâri cu privire la elaborarea unei legi de ocrotirea naturii.

Ca o consecință a luptei lui Emil Racoviță, Alex. Borza și Andrei Popovici, apare, la 7 iulie 1930, prima lege de protecție a monumentelor naturii. În baza acestei legi se creează prima Comisiune a monumentelor naturii pe lângă Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Între 1933—1938 apar comisii regionale la Cluj (1933), Craiova (1936) și Iași (1938), cea din Cluj fiind deosebit de activă sub conducerea neobositului om de știință Alexandru Borza.

O nouă etapă poate fi considerată ca fiind cuprinsă între 1930—1943, etapă în care se trece la o activitate și măsuri concrete de ocrotirea naturii. Astfel, sînt declarate 36 de monumente ale naturii, printre care și Parcul Național Retezat și se iau măsuri pentru interzicerea distrugerii unor plante și animale rare. Se continuă în această etapă munca de propagandă, mai sistematică și eficientă, organizîndu-se conferințe, expoziții, apar numeroase lucrări științifice, privind rezervațiile naturale din țară (Fînațele Clujului, Cheile Turzii, Flora Bucegilor, Fînațele de la Bosangi etc.).

Nu putem să nu subliniem apariția, în aceeași perioadă, a importante lucrări de specialitate a lui Emil Racoviță, *Monumentele naturii*, apărută în 1934 în România, iar în 1937 în Franța (publicată în « Memoriile Societății de biogeografie » din Paris). Ea trebuie amintită, întrucît autorul ne apare ca un teoretician de valoare al problemelor legate de ocrotirea naturii. Lucrarea reprezintă un adevărat îndreptar pentru definiția, clasificarea și reglementarea ocrotirii naturii, principii care corespund aproape integral concepțiilor adoptate de « Uniunea internațională pentru conservarea naturii și a resurselor sale ». (U.I.C.N.).

Deci, în istoricul ocrotirii naturii în țara noastră distingem mai multe etape: prima etapă, sfîrșitul sec. XIX și începutul sec. XX (pînă în 1920) este o etapă de enunțare teoretică a ideilor de ocrotirea naturii și de atragere a atenției asupra importanței sale pentru om și natura însăși; a doua etapă, între 1920—1930, este caracterizată printr-o activitate teoretică, științific documentată, care se încununează de succese concrete, între care amintim apariția primei legi pentru protecția monumentelor naturii; a treia etapă 1930—1943 este poate cea mai fructuoasă prin rezultatele și realizările concrete, mai ales prin crearea primelor rezervații naturale și ocrotirea unor specii de plante și animale amenințate cu dispariția; a patra, o putem socoti de la 1944 — pînă în prezent, etapă calitativ deosebită de cele precedente. Ea are ca principală caracteristică faptul că ocrotirea naturii a devenit o problemă de stat.

Un moment important în istoria cercetării științifice este reprezentat de noua lege pentru ocrotirea monumentelor naturii din octombrie 1950 (Decretul nr. 237) completată în 1954 cu un regulament de aplicare prin H.C.M. 518. Prin această lege se stabilește că « Monumentele naturii sînt bunuri ale întregului popor », cu o deosebită importanță națională, educativă și științifică, precizîndu-se că orice deteriorare a lor se pedepsește aspru. Se pun bazele ocrotirii naturii pe noi principii.

Îndrumarea cercetării științifice și coordonarea pe țară a problemelor de ocrotire a naturii sînt încredințate Comisiei monumentelor naturii de pe lângă Academia R.S. România. Subcomisiile monumentelor naturii de la Cluj, Iași, Timișoara, Craiova, precum și consiliile județene de ocrotire a naturii ajută activitatea comisiei centrale, ele fiind un fel de organe executive, care rezolvă concret, pe teren, problemele ocrotirii naturii.

Măsurile de administrare și organizare pe teren a ocrotirii monumentelor naturii sînt date, conform Decretului amintit mai sus, în sarcina organelor locale ale puterii de stat.

Colaboratorii apropiați ai Comisiei monumentelor naturii sînt diferite ministere, instituții și organizații de masă între care amintim: Ministerul Economiei Forestiere, Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă — Direcția muzeu și monumente, Ministerul Învățămîntului, Comitetul geologic, Comitetul de stat al apelor, Asociația generală a vînătorilor și pescarilor sportivi.

Annual au loc consfătuiri ale consiliilor județene de ocrotire a naturii, din care fac parte reprezentanți ai instituțiilor amintite.

Prima consfătuire a ornitologilor, din 18—20. III. 1966, care a avut loc la Brașov, a trezit și mai mult interesul specialiștilor și amatorilor — iubitori ai naturii — pentru ocrotirea avifaunei noastre.

În această ultimă etapă, pe lângă măsurile concrete luate pe plan național, între care unele au fost amintite mai sus, România este prezentă și în manifestările și organisme internaționale. Este membră a « Uniunii internaționale pentru conservarea naturii și a resurselor sale » (U.I.C.N.), cu sediul la Morges (Elveția), membră în « Comitetul internațional pentru ocrotirea păsărilor » cu sediul la Londra și are un membru permanent în « Comisia internațională a parcurilor naționale » cu sediul la Washington.

Manifestări de prestigiu la care țara noastră și-a adus contribuția sînt: A II-a Conferință Europeană de ocrotirea Sauvaginei — Noordwijk aan Zee (9—15 mai 1966); Conferința internațională privind cercetarea și ocrotirea păsărilor de apă, Brno (13—16. IV. 1965); Congresul « Natura și omul » de la Amsterdam (27—30. IV. 1967); Conferința europeană a parcurilor naționale de la Clervaux-Luxemburg (4—7. V. 1967); Conferința de înființare a Comitetului regional est-european din Comisia de educație a U.I.C.N., Praga—Splindleruv Mlyn (25. IX. —1. X. 1967).

Țara noastră a fost la rîndul ei gazda unor manifestări cu participare internațională, dintre care menționăm: Prima Conferință națională de ocrotire a naturii, organizată în 1960 la Sinaia, A II-a Conferință internațională de ocrotire a naturii, organizată în 1965 la Constanța; iar între 1—6. IX. 1968 a avut loc la Cluj al III-lea Simpozion de ocrotire a naturii a țărilor socialiste « Recreția și turismul » în parcurile naționale și rezervațiile naturale.

Ocrotirea naturii, în concepția noastră de azi întrunește scopurile înalte ale științei cu acelea ale dragostei pentru frumos, ale instruirii și educației maselor în spiritul respectului și dragostei față de natură și ale cunoașterii practice a valorilor ei. În vremurile noastre, deci, ocrotirea naturii este factor de conservare, studiu, valorificare și educare, deși, cu regret trebuie s-o spunem, nu totdeauna și nu pretutindeni există suficientă convingere în noblețea, valoarea culturală și, nu în ultimul rînd, utilitatea acestei cauze. Este suficient să amintim situația rezervației cu *Nymphaea lotus var. thermalis* de la Băile 1 Mai. În ultimii ani au fost luate o serie de măsuri menite să ducă la îmbunătățirea situației în domeniul ocrotirii naturii. Astfel, numărul rezervațiilor naturale biologice și paleontologice a crescut de la 2 (în 1944) la 10 în prezent, al peșterilor ocrotite de la 1 (în 1944) la 20. Mai amintim cele 15 specii de plante și 21 specii animale ocrotite prin lege. La acestea ar trebui să adăugăm încă alte specii de plante și animale ce se cer a fi ocrotite prin lege, precum și unele zone naturale care așteaptă de mai multă vreme să fie declarate rezervații naturale sau parcuri naționale. Abia atunci, probabil, după apariția noii legi a ocrotirii naturii, vom avea o imagine reală a ceea ce trebuie să ocrotim.

Muzeele de științe naturale sînt o verigă și — am putea spune fără să exagerăm — poate una din cele mai importante, în lanțul instituțiilor care au ca sarcină ocrotirea naturii.

Referindu-ne doar la mijloacele specifice de care muzeele trebuie să facă uz în educarea și instruirea maselor pe linia ocrotirii naturii, vom aminti pe cele mai importante și caracteristice cu o capacitate puternică de captare a interesului și participării publicului, a turistului în special la rezolvarea multor aspecte pe care le ridică această problemă.

Expoziția de bază este unul dintre cele mai eficiente mijloace pentru instruirea și educarea vizitatorilor, în sensul cunoașterii frumuseților și bogățiilor naturale ale zonei prezentate în muzeu și un îndemn la respectarea și ocrotirea lor.

În ultimii ani, tot mai multe muzee, îndeosebi cele reorganizate la un nivel științific și muzeografic corespunzător, au avut în atenția lor prezentarea, în expozițiile permanente, a unor probleme de ocrotire a naturii. Ele au organizat secții proprii de ocrotire a naturii, relevînd transformarea naturii de către om, cum este cazul Muzeului de științe naturale din Ploiești și Adjud sau au prezentat în expoziția de bază elementele de floră și faună ocrotite, așa cum este cazul la Muzeul « Delta Dunării » din Tulcea, la Muzeul de științele naturale din Focșani

În unele muzee însă, ca cel din Craiova, Timișoara, Galați, temele de ocrotirea naturii sînt încă slab sau de loc suferente; se impune, indiscutabil, o reorganizare în acest sens a expozițiilor de bază care suferă de această lacună.

Este necesar ca toate muzeele și secțiile de științe naturale să aibă bine reprezentate problemele de ocrotirea naturii folosind mijloace și forme cît mai variate, mergînd de la simpla specificație în etichete a plantelor și animalelor ocrotite (marcînd, eventual prin insigna C.M.N.) pînă la organizarea de secții speciale de ocrotirea naturii.

Expozițiile temporare sînt în atenția specialiștilor noștri din muzee. Merită amintite ca avînd rezultate meritorii pe această linie, muzeele din Ploiești, Deva, Succava, Galați. Această formă de activitate este uneori mai eficientă, mai operativă și mai interesantă decît expoziția permanentă, din motive lesne de înțeles. În primul rînd, ea are o tematică mai restrînsă, bine precizată, ceea ce permite prezentarea mai aprofundată, mai complexă a ideii sale de bază. Temele ce urmează a fi tratate într-o asemenea expoziție sînt desigur diverse și muzecografii noștri au dovezit că știu să se orienteze în alegerea subiectelor.

Am vrea să atragem atenția asupra citorva caracteristici de bază ale expozițiilor temporare:

a. Alegerea temei trebuie să răspundă unor necesități, ceea ce presupune cunoașterea unor cerințe ale agriculturii regiunii respective, fie o constatare făcută în urma unor observații, cercetări și studii, în teren, asupra diminuării unor specii, schimbării unui peisaj sub influența unor factori naturali sau antropogeni. Alegerea cu discernămint a temelor este și ea o condiție a succesului;

b. În mod obligatoriu, expoziția temporară trebuie să prezinte material original, ceea ce-i conferă în ultimă instanță atributul de expoziție muzeală și îi sporește mult eficacitatea.

O popularizare multiplă în tot județul, prin afișe, fluturași, presă, stații de radio-amplificare etc., asigură vizionarea unei asemenea expoziții și de către locuitorii satelor. Un exemplu pozitiv ni l-a oferit de curînd (septembrie 1968), secția de științe naturale a Muzeului din Deva, organizînd interesanta expoziție temporară « Rezervații naturale din jude. Hunedoara »; popularizarea ei ar putea trece și granițele județului, cu atît mai mult cu cît s-a tipărit și un pliant cu aceeași temă.

c. Însoțirea acestor expoziții temporare de conferințe științifice va face să sporească succesul lor. Se pot organiza, la deschiderea unor asemenea expoziții, sesiuni de comunicări științifice județene sau interjudețene, cu teme de ocrotirea naturii, sau simpozioane științifice.

d. Unele expoziții temporare pot deveni expoziții itinerante, volante, în măsura în care este asigurată conservarea pieselor originale, securitatea lor.

e. Fără a neglija toate regulile și principiile de prezentare științifico-muzeografică, grija pentru asigurarea unei expuneri estetice trebuie să fie o preocupare de seamă a muzeografului. Graficianul și arhitectul, fantezia și bunul gust al muzeografului, trebuie să-și spună cuvîntul.

Conferințele pe teme de ocrotirea naturii pot deveni și ele mijloace interesante și active prin alegerea cu discernămint a temei care să intereseze o masă cît mai largă de auditori; prin însoțirea conferinței de material original (obiecte de muzeu ca: plante și animale ocrotite), de material intuitiv (planșe, grafice, mulate), de proiecții de diafilme sau diapozitive, precum și prezentarea unor filme documentar-științifice.

Muzee ca cele din București (Gr. Antipa), Oradea, Ploiești, Tulcea, Piatra Neamț, Bacău etc. desfășoară o interesantă activitate de popularizare prin conferințe în domeniul ocrotirii naturii.

Simpozioanele sînt forme de activitate superioară conferințelor, deoarece, luîndu-și ca sarcină prezentarea unor probleme de ocrotirea naturii cu ajutorul a 2—3 conferențieri, pot adînci anumite aspecte teoretice și practice, actuale sau de perspectivă.

Brigada muzeală, deși o formă de activitate mai puțin cunoscută și practică, rămîne totuși eficientă, dacă este temeinic organizată.

Caravana muzeală, formă de muncă încă puțin cunoscută la noi, este un muzeobuz, de fapt o expoziție muzeală itinerantă de un tip special, în care predomină obiectele muzeale originale.

În acest an, inimosul colectiv de specialiști de la Muzeul « Delta Dunării » din Tulcea preconizează organizarea unei asemenea caravane muzeale.

Desigur că formele de activitate prezentate nu epuizează gama largă de manifestări cu caracter muzeal care sînt sau pot fi organizate de muzeele de științe naturale pe teme de ocrotirea naturii.

Dar numai cunoașterea și organizarea formelor de activitate descrise mai sus nu sînt suficiente pentru desfășurarea unei activități permanente, sistematice și eficiente, în domeniul ocrotirii naturii. Pentru a răspunde acestor deziderate, specialiștilor din muzeele de științe naturale le revin o serie de alte sarcini, între care vom aminti:

— organizarea unei activități de studii și cercetări sistematice în regiunile respective și în rezervațiile naturale de pe teritoriul zonei lor de cercetare, concretizate prin fișe științifice (dosare cu toată biografia obiectului), referate și comunicări;

— cunoașterea și studierea zonelor sau peisajelor, plantelor, animalelor, sau altor fenomene naturale ce urmează a fi puse sub ocrotirea legii, cu toată documentația științifică întocmită cu spirit de răspundere și competență;

— colaborarea specialiștilor din muzeu cu toți factorii care concurează la rezolvarea sarcinilor în domeniul ocrotirii naturii, punînd un accent deosebit pe colaborarea cu școala, organizația de pionieri și U.T.C., în scopul organizării unei intense activități cultural-educative în această direcție;

— organizarea unor cercuri de « prieteni ai naturii » cu sprijinul cărora se pot organiza excursii, expoziții interesante, concursuri pe diferite teme privind ocrotirea naturii, îndeosebi cu tineretul;

— realizarea unei legături strînse, a unei colaborări concrete, cu O.N.T., în scopul organizării în comun a unor forme de activitate pentru turiști, asigurînd instruirea ghizilor O.N.T. prin seminarii și colocvii pe tema respectivă;

— sprijinirea instruirii custozilor C.M.N., care de asemenea pot fi antrenați în organizarea unor forme de propagandă turistică de popularizare a activității de conservare și ocrotire a naturii;

— tipărirea unor materiale de propagandă ca: ghiduri, broșuri, pliante, afișe, fluturași etc.

Am vrea să subliniem că nu împărtășim ideile celor ce susțin, că nu trebuie popularizate animalele și plantele ocrotite, de teamă ca oamenii să nu le distrugă. Organizarea unei activități sistematice de educare a maselor ne va ajuta să realizăm mai mult ca pînă acum în problemele de ocrotirea naturii. În această campanie de instruire și educare trebuie atrase în mod deosebit cadrele didactice, comandanții de pionieri, custozii C.M.N., membrii A.G.V.P.S., activiști culturali din întreprinderi și instituții, activiști ai caselor de cultură, directori de cămine culturale și toți iubitorii naturii, pasionați de turism.

C.S.C.A. — Direcția muzeelor și monumentelor a avut întotdeauna în atenția sa problemele de ocrotire a naturii, sprijinind, prin toate mijloacele de care a dispus, rezolvarea unor sarcini pe această linie, recomandînd muzeelor de profil să oglindească în expozițiile lor temele majore ale acestui domeniu de activitate, și să desfășoare o intensă și permanentă activitate de propagandă științifico-educativă în rîndul maselor.

Însuși faptul că în planul de perspectivă al profilării rețelei de muzeu este prevăzută organizarea unui muzeu de ocrotire și transformare a naturii demonstrează o dată în plus preocuparea acestui organ de specialitate, în direcția ocrotirii naturii. Pe aceeași linie se înscriu unele indicații, recomandări și circulare trimise comitetelor de cultură și artă județene și muzeelor de științe naturale. Amintim dintre acestea cele referitoare la ocrotirea și amenajarea peșterilor, iar alta privind organizarea de cercetări științifice multilaterale și sistematice în zonele ce urmează a fi afectate de intervenția activă a omului, în scopul transformării unor regiuni naturale pentru punerea lor în circuitul economic.

« Conservarea mediilor naturale pe o porțiune a planetei noastre constituie ea însăși o folosire a terenului, de aceeași valoare ca și transformarea lui. Numai o înțelegere între economiști și biologi poate să ducă la soluții juste și să asigure dezvoltarea rațională a omenirii în armonie cu legile naturii », spune prof. Jean Dorst, de la Muzeul de istorie naturală din Paris, în lucrarea sa « Avant que la nature meurt » apărută în 1965.

Sperăm că evocarea unor momente din istoria ocrotirii naturii în țara noastră și sublinierea unor rezultate bune obținute chiar în primele etape și îndeosebi în zilele noastre, va constitui un îndemn pentru toți cei încadrați în frontul apărării și ocrotirii naturii, un îndemn pentru a face mai mult și mai bine.

Cu atît mai mult, frumoasele rezultate obținute pe acest tărîm, în ultimii 25 de ani, prin grija statului nostru socialist, trebuie să-i însuflețească pe ocrotitorii naturii, să le sporească rîndurile, grija, inițiativa și fantezia în găsirea unor noi forme și mijloace de activitate de instruire și educare a maselor largi de oameni ai muncii și îndeosebi a tineretului.